

سیرهٔ سیاسی معصومان (ع) در عصر حاکمیت جور

محمد ملک‌زاده

شناسنامه پژوهشی

عنوان تحقیق: سیره سیاسی معصومان(ع) در عصر حاکمیت جور

پژوهشکده: نظام‌های اسلامی، گروه علمی: سیاست

محقق: محمد ملک‌زاده

ارزیابان علمی: آقایان محمدجواد نوروزی و غلامحسین محرمی

موضوع اصلی: سیره سیاسی معصومان(ع) در عصر حاکمیت جور

مدت انجام تحقیق: ۲ سال

فهرست

۱۳	پیشگفتار.....
۱۷	مقدمه .....
۲۳	آغاز سخن .....
۲۵	بخش اول: کلیات و چارچوب نظری.....
۲۷	یکم: بررسی مفاهیم و اصطلاحات.....
۲۷	۱. سیره .....
۲۷	معنای لغوی.....
۲۸	معنای اصطلاحی.....
۲۸	۲. سیاست.....
۲۸	معنای لغوی.....
۲۹	معنای اصطلاحی.....
۳۰	۳. حاکمیت جور.....
۳۰	دوم: مبانی و ادله حجیت سیره.....
۳۳	سوم: استنباط از متون و منابع برای فهم سیره.....
۳۳	۱. قرآن کریم.....
۳۳	۲. متون اعتقادی و کلامی.....
۳۳	۳. متون اخلاقی.....
۳۴	۴. دستورات عملی اسلام.....
۳۴	۵. ادعیه و زیارات.....
۳۴	۶. سیره و تاریخ عصر معصوم.....
۳۵	چهارم: پیوند معصومان <small>علیهم السلام</small> با سیاست.....
۳۸	پنجم: روش‌شناسی و کلیات نظری.....

۱. روش خصومت و تحریف ۳۹
۲. روش تحلیل مقطعی و جزئی نگر ۴۰
۳. روش تحلیل پیوسته و مرتبط ۴۱
- روش پژوهش حاضر ۴۲
- بخش دوم: اصول و قواعد سیره سیاسی معصوم علیهم السلام در ارتباط با مردم ۴۷**
- مقدمه ۴۹
- فصل اول: بسترسازی تأسیس حکومت اسلامی ۵۱
- یکم: ضرورت تأسیس نظام اسلامی ۵۱
- دلایل عدم قیام ائمه علیهم السلام یا خودداری ایشان از پذیرش خلافت ۵۴
- دوم: اصل تدریجی بودن دعوت ۵۹
۱. مراحل دعوت ۵۹
۱. دعوت مناطق دورتر ۶۴
- سوم: اصل رهبری سیاسی و امامت دینی پیشوایان معصوم ۶۵
۱. روایات ۶۶
- ۱-۱. خیردادن از تعداد و اسامی ائمه معصومان علیهم السلام ۶۶
- ۱-۲. تبیین جایگاه امامت و حاکمیت سیاسی ائمه علیهم السلام ۶۸
- ۱-۳. تأکید بر دوستداری و محبت اهل بیت علیهم السلام و لزوم پذیرش ولایت ایشان ۶۹
- ۱-۴. تأکید بر خاندان رسالت و وحی ۷۱
- ۱-۵. بر حذر داشتن امت از مدح، همکاری یا مراجعه به حاکمان جور ۷۱
۲. نامه‌ها ۷۶
۳. زیارات ۷۷
۴. ادعیه ۷۸
- چهارم: اصل تعیین وصی و جانشین ۸۰
۱. سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله در تعیین وصی و جانشین ۸۲
- ۱-۱. اتخاذ موضع سلبی و منفی ۸۳
- ۱-۲. تعیین وصی و جانشین ۸۴
۲. سیره امامان معصوم علیهم السلام در تعیین وصی و جانشین ۸۷
- ۱-۲. وصیت و تصریح امام حسین بر امامت امام سجاد علیهم السلام ۸۷
- ۲-۲. وصیت امام سجاد علیهم السلام ۸۸
- ۲-۳. تصریح امام باقر علیهم السلام به امامت امام صادق علیهم السلام ۸۸

- ۴-۲. تصریح امام صادق علیه السلام به امامت امام کاظم علیه السلام ۸۹
- ۵-۲. تصریح امام کاظم علیه السلام به امامت امام رضا علیه السلام ۹۰
- ۶-۲. تصریح امام رضا علیه السلام به امامت امام جواد علیه السلام پیش از تولد آن حضرت ۹۰
- ۷-۲. تصریح امام جواد علیه السلام به امامت امام هادی علیه السلام ۹۱
- ۸-۲. تصریح امام هادی علیه السلام به امامت امام حسن عسگری علیه السلام ۹۱
- ۹-۲. تصریح امام حسن عسگری علیه السلام به امامت مهدی آل محمد علیهم السلام ۹۲
- ۱۰-۲. تعیین نایبان چهارگانه توسط امام مهدی علیه السلام ۹۲
- ۱۱-۲. جانشینان و نایبان عام امام معصوم در عصر غیبت کبری ۹۴
- پنجم: تربیت امت مبارز ۹۵
۱. اصل تبیین ضرورت رهبری و مشروعیت آن ۹۶
۲. اصل تربیت نیروهای صالح و آگاه ۹۷
۳. اصل مقاومت و ایستادگی در برابر جائران ۹۷
- اقسام مقاومت ۱۰۰
۱. مقاومت مثبت ۱۰۱
- ۱-۱. ایجاد تنفر و انزجار از ستم و ستمگران ۱۰۱
- ۱-۲. تربیت نیروهای شجاع و مبارز ۱۰۱
- ۱-۳. بیدارساختن وجدان انقلابی مردم ۱۰۲
- ۱-۴. تأیید جنبش‌های انقلابی و مکتبی ۱۰۴
- ۵-۱. رویکرد پند و تذکر در مسیر اصلاح ۱۰۴
- ۶-۱. دعوت به صبر و استقامت در طریق حق ۱۰۵
- ۷-۱. مقابله با روحیه عافیت‌طلبی و توجیه‌گری ۱۰۵
- ۸-۱. ترویج مکتب جهاد و شهادت ۱۰۶
- ۹-۱. زنده نگاه‌داشتن نهضت عاشورا توسط ائمه علیهم السلام ۱۰۸
- ۱-۱-۹. سفارش به زیارت امام حسین علیه السلام ۱۰۸
- ۲-۱-۹. توصیه به سرودن شعر و تشویق شاعران متعهد ۱۱۰
- ۳-۱-۹. توصیه به برپایی مجالس عزای امام حسین علیه السلام و گریستن بر مصائب او ۱۱۱
- ۴-۱-۹. توصیه به سجده بر تربت سالار شهیدان ۱۱۲
- ۵-۱-۹. قیام برضد ظالمان و بیدادگران و تقویت روحیه ظلم‌ستیزی در شیعیان ۱۱۳
۲. مقاومت منفی ۱۱۷

- ۱- ۲. قطع رابطه با ظالمان و بیدادگران..... ۱۱۷
- ۲- ۲. توصیه به تقیه و رازداری سیاسی..... ۱۱۹
- ششم: اصل تقویت پایگاه مردمی و اجتماعی..... ۱۲۰
- بیعت یا پیمان دینی - سیاسی با امت..... ۱۲۱
- هفتم: ارتباط با شیعیان..... ۱۲۴
۱. مشورت..... ۱۲۵
۲. نظارت و رسیدگی به امور فرهنگی، مالی، اجتماعی و مذهبی شیعیان..... ۱۲۶
- ۲- ۱. اصلاح و رفع نزاع میان شیعیان..... ۱۲۷
- ۲- ۲. حمایت و پشتیبانی مالی از شیعیان و مستضعفان..... ۱۲۷
- ۲- ۳. عزت بخشیدن به شیعیان..... ۱۳۰
- ۲- ۴. حفظ و پاسداری از حقوق اجتماعی..... ۱۳۱
۳. مصاحبت با بنوایان و مستضعفان..... ۱۳۲
۴. حفظ جان یاران و شیعیان و حمایت از آنان در برابر حاکمان جور..... ۱۳۳
- ۴- ۱. دستگیری و تبعید فرزاد و عنایت امام سجاد علیه‌السلام به او..... ۱۳۳
- ۴- ۲. اعلام برائت ظاهری از دوستان برای حفظ جان ایشان..... ۱۳۴
- ۴- ۳. بازگرداندن هدیه علی بن یقظین..... ۱۳۵
۵. ارتباط از طریق نامه و نمایندگان..... ۱۳۶
- پیشینه ارتباط ائمه علیهم‌السلام با شیعیان ایران..... ۱۳۸
- هشتم: اصل صبر و شکیبایی..... ۱۴۲
- نهم: تأکید و اهتمام بر اتحاد مسلمانان..... ۱۴۴
- دهم: آماده‌سازی امت برای ورود به عصر غیبت..... ۱۴۸
- سیره سیاسی ائمه علیهم‌السلام در آماده‌سازی جامعه اسلامی برای ورود به عصر غیبت..... ۱۵۱
۱. نهادینه‌سازی فرهنگ صبر و انتظار..... ۱۵۱
۲. کاهش ارتباط مستقیم معصوم با مردم..... ۱۵۵
۳. تأسیس سازمان و کالت..... ۱۵۶
۴. احترام و تجلیل از عالمان دینی و فقها..... ۱۵۸
۵. توقیع و نامه‌نگاری..... ۱۵۹
۶. مخفی نگه‌داشتن علائم حمل و ولادت حضرت مهدی علیه‌السلام..... ۱۶۱
۷. غیبت صغری، زمینه‌ساز غیبت کبری..... ۱۶۲

- فصل دوم: اصلاحات علمی - فرهنگی و ارتقای بینش دینی و سیاسی ۱۶۵
- یکم: اصل هدایت و رهبری، ارشاد و روشنگری ۱۶۵
۱. تحکیم مبانی عقیدتی و باورهای دینی جامعه اسلامی ۱۶۵
- ۱-۱. الگوی رهبری سیاسی و دینی امت ۱۶۵
- ۱-۲. هدایت امت با ابزار مناسب ۱۷۰
- ۳-۱. تقویت و بازسازی پایگاه‌های مردم ۱۷۲
۲. ارشاد و روشنگری ۱۷۴
- ۱-۲. تأکید بر فضای اهل بیت علیهم‌السلام و معرفی آن ۱۷۴
- ۲-۲. تحلیل صحیح حوادث و جریان‌های سیاسی ۱۷۹
- ۱-۲-۲. تسلیم شدن در برابر شیطان ۱۷۹
- ۲-۲-۲. ترس و بهانه‌جویی ۱۸۰
- ۳-۲-۲. سستی و بی‌توجهی ۱۸۰
- ۴-۲-۲. پیمان شکنی و ضعف ایمان ۱۸۰
- ۵-۲-۲. روی گرداندن از قرآن ۱۸۱
- ۳-۲. سرزنش خواص ساکت، بی‌تفاوت یا منحرف ۱۸۲
- نقش خواص در تکامل یا انحراف نهضت‌ها ۱۸۳
- ۴-۲. برخورد با امام‌زادگان منحرف ۱۸۶
- دوم: مبارزه با خرافات، بدعت‌ها و امور بی‌اساس ۱۸۸
- سوم: اصل مبارزه با غلو ۱۹۰
- چهارم: اصل صیانت از مکتب تشیع در برابر اندیشه‌ها و عقاید انحرافی ۱۹۶
۱. مبارزه با گروه‌های منحرف عقیدتی و فکری و احادیث جعلی ۱۹۶
۲. مناظرات علمی و اعتقادی ۱۹۹
۳. زدودن بدعت‌ها و تحریف‌ها از دین ۲۰۲
۴. تربیت شاگردان و تقویت نیروهای ارزشی و مکتبی ۲۰۳
۵. بازسازی نیروها ۲۰۵
۶. پاسخ به شبهات و ابهامات ۲۰۶
- ۱-۶. شبهه ولایت‌عهدی امام رضا علیه‌السلام ۲۰۸
- ۲-۶. شبهه امامت حضرت جواد در کودکی ۲۰۹
- پنجم: پایه‌گذاری نهضت عظیم علمی، تربیتی و فرهنگی ۲۱۲
۱. مبارزه در قالب تبیین مسئله امامت ۲۱۲
۲. مبارزه در قالب ادبیات و زبان شعر ۲۱۳
۳. مبارزه در قالب بیان احکام و تفسیر قرآن ۲۱۴

۴. سازمان‌دهی احادیث و دستور به کتابت آن ۲۱۵
۵. تربیت شاگردان ۲۱۹
۶. تربیت موالی ۲۲۰
۷. احترام و تجلیل از علما و فقهای صالح و پرهیزگار ۲۲۲
- ششم: اصل اعتدال ۲۲۶
- هفتم: اصل امر به معروف و نهی از منکر ۲۲۸
- شرایط ترک امر به معروف و نهی از منکر ۲۳۱
- بخش سوم: رفتار سیاسی معصوم علیهم السلام در برابر نظام سیاسی حاکم** ۲۳۵
- مقدمه ۲۳۷
- یکم: اصل سازش‌ناپذیری و مبارزه با طاغوت ۲۳۷
- اهلبیت علیهم السلام در خط مقدم مبارزه ۲۳۷
۱. اصل توکل بر خدا ۲۳۸
۲. خشنودی به رضای الهی ۲۳۸
۳. اصل نامشروع دانستن حاکمیت طاغوت ۲۴۰
۴. پرهیز از انتقام‌گیری شخصی ۲۴۱
۵. شجاعت و دلیری ۲۴۳
۶. ذلت‌ناپذیری، حفظ عزت و کرامت انسانی ۲۴۴
۷. وفای به عهد و پیمان ۲۴۶
۸. استقبال از شهادت ۲۴۷
- شیوه‌های مبارزه با طاغوت ۲۴۸
۱. تقیه ۲۴۸
- ۱-۱. سیمای کلی عصر تقیه در سیره سیاسی پیشوایان معصوم ۲۵۰
- ۱-۱-۱. دوره حاکمیت سیاسی پیشوایان معصوم علیهم السلام ۲۵۰
- ۱-۲. دوره صبر و انتظار ۲۵۰
- ۱-۲-۳. دوره تلاش کوتاه‌مدت جهت تشکیل حکومت اسلامی ۲۵۰
- ۱-۴. دوره برنامه‌ریزی بلند مدت جهت آماده‌سازی جامعه برای استقرار حکومت حق ۲۵۱
۲. مبارزه در قالب دعا و ندبه ۲۵۵
- ۱-۲. ایجاد پیوند میان مردم و اهلبیت علیهم السلام ۲۵۷
- ۲-۲. تأکید بر جایگاه اهلبیت علیهم السلام به منزله رهبر امت اسلامی ۲۵۷
- ۲-۳. ایجاد تفرق از دشمنان اهلبیت علیهم السلام ۲۵۸
- ۲-۴. تأکید بر جانشینی حضرت علی علیه السلام ۲۵۸

۳. مبارزه در قالب نامگذاری فرزندان ۲۵۸
۴. قطع رابطه و عدم همکاری ۲۵۹
۵. اعتراض و افشاگری ۲۶۳
- ۱- ۵. اعتراض و افشاگری حضرت زهرا علیها السلام ۲۶۳
- ۲- ۵. انتقاد امام علی علیه السلام از خلفا ۲۶۴
- ۳- ۵. افشاگری امام حسین برضد معاویه ۲۶۶
- ۴- ۵. اعتراضات و افشاگری‌های امام سجاد در کوفه و شام ۲۶۷
۶. پایه‌گذاری نهضت علمی و فقهی، فلسفی و کلامی ۲۶۷
۷. نگارش وصیت‌نامه‌های سیاسی ۲۶۸
- ۱- ۷. وصیت‌نامه سیاسی حضرت زهرا علیها السلام ۲۶۸
- ۲- ۷. وصیت‌نامه سیاسی امام حسین علیه السلام ۲۶۹
- ۳- ۷. وصیت‌نامه سیاسی امام باقر علیه السلام ۲۶۹
- ۴- ۷. وصیت‌نامه سیاسی امام صادق علیه السلام ۲۷۰
۸. مبارزه با مجموعه دربار و علمای درباری ۲۷۱
۹. نفوذ به درون نظام حاکم ۲۷۲
۱۰. تأیید و هدایت قیام‌های مکتبی ۲۷۳
۱۱. زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره نهضت عاشورا ۲۷۵
۱۲. قیام مسلحانه برضد طاغوت ۲۷۶
- دوم: اصل صبر و پایداری ۲۸۰
- سوم: هجرت از حاکمیت جور ۲۸۵
۱. هجرت به حبشه (نخستین هجرت در اسلام) ۲۸۵
۲. هجرت به طائف ۲۸۷
۳. هجرت به مدینه ۲۸۸
- چهارم: تلاش برای احقاق حق ۲۸۹
- پنجم: سکوت و عدم قیام ۲۹۲
۱. علم امام ۲۹۲
۲. رعایت مصلحت و حفظ اتحاد اسلامی ۲۹۳
۳. کمبود یاران واقعی و فداکار ۲۹۵
۴. حاکمیت استبداد و خفقان شدید ۲۹۶
۵. عمل به وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله ۲۹۶
- ششم: اصل نظارت و تلاش مدبرانه در عرصه سیاست و حکومت ۲۹۷
۱. فعالیت و نظارت در امور دینی و اجتماعی ۲۹۷

۲. اعلام نفی مشروعیت خلفا ۲۹۷
۳. انتقاد از حاکمیت ۲۹۸
۴. برقراری رابطه محدود با حاکمیت ۲۹۹
- ولایتعهدی امام رضا علیه السلام ۳۰۳
۵. ارائه مشاوره و راهنمایی ۳۰۷
- خلاصه بخش سوم ۳۰۹
- بخش چهارم: مواضع سیاسی پیشوای معصوم در برابر مخالفان نظام حاکم ۳۱۱
- مقدمه ۳۱۳
- یکم: اصل تأیید نهضت‌ها و قیام‌های مکتبی ۳۱۳
۱. تأیید ابوذر از سوی امام علی علیه السلام ۳۱۴
۲. تأیید قیام مختار ۳۱۵
۳. تأیید قیام زید ۳۱۸
۴. تأیید کمیت بن زید اسدی شاعر آزاده اهل بیت علیهم السلام ۳۲۰
۵. تأیید قیام برای امر به معروف و نهی از منکر از سوی امام صادق علیه السلام ۳۲۱
۶. نهضت شهید فح ۳۲۱
- دوم: اصل عاقبت‌اندیشی و حفظ مصالح عالیه جامعه اسلامی ۳۲۳
۱. عدم پاسخ مثبت امام سجاد به درخواست مختار ۳۲۴
۲. عدم همراهی مستقیم ائمه علیهم السلام با شورش علویان ۳۲۵
- سوم: اصل هوشیاری در برابر چهره‌های مرموز و فرصت‌طلب ۳۲۷
۱. طرد ابوسفیان از سوی امام علی علیه السلام ۳۲۷
۲. عدم همراهی امام علی علیه السلام با قاتلان عثمان ۳۲۹
۳. عدم همراهی امام سجاد علیه السلام با قیام مدینه ۳۳۲
۴. عدم تأیید و همراهی امام سجاد علیه السلام با شورش عبدالله بن زبیر ۳۳۴
۵. سکوت امام حسن و امام سجاد علیهم السلام در برابر شورش خوارج ۳۳۵
۶. موضع بی‌طرفانه امام سجاد علیه السلام در برابر شورش ابن اشعث ۳۳۶
۷. موضع بی‌طرفانه امام صادق علیه السلام در برابر قیام عباسیان ۳۳۷
- کتابنامه ۳۴۵
- فهرست آیات ۳۶۷
- فهرست روایات ۳۶۹
- نمایه اعلام ۳۷۳
- نمایه موضوعی ۴۰۳

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی براساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک‌سو و شکست مکاتب بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که اسلام به عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه تبیین شده، نظام‌های اجتماعی آن ترسیم و دیدگاه آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکاتب بشری، با منطقی مستدل و مستند ارائه شده، بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون، پیراسته شود.

تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامان‌مند درباره کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همتی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد و این امر، بدون تأسیس نهادهای پژوهشی و آموزشی ممخض و کارآمد میسر نیست.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی است، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. این پژوهشگاه در قالب پنج پژوهشکده «نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «حکمت اسلامی»، «دین‌پژوهی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی، که مشتمل بر پنج گروه «اخلاق»، «اقتصاد»، «فقه و حقوق»، «سیاست» و «مدیریت اسلامی» است، به‌طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی، اهداف ذیل را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛
۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
۴. تحقیق در باب مسائل نوپدید به انگیزه گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظام‌های معارض.

تحقیق حاضر که در گروه سیاست پژوهشکده نظام‌های اسلامی پژوهشگاه طراحی، تحقیق و تدوین یافته است، نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند جناب آقای دکتر محمد ملک‌زاده است. در کتاب سیره سیاسی معصومان علیهم‌السلام در عصر حاکمیت جور، محقق با این پیش‌فرض که معصومان علیهم‌السلام همواره با سیاست و زندگی سیاسی در ارتباط بوده‌اند، به تبیین جایگاه امامت و رهبری معصومان علیهم‌السلام می‌پردازد و با توجه به شرایط سیاسی تاریخی سیره رفتاری و عنایت به منابع روایی، اصول رفتاری و سیره امامان علیهم‌السلام را درباره دلایل عدم قیام امامان معصوم علیهم‌السلام، اصل تدریجی بودن دعوت، اصل رهبری سیاسی، اصل تعیین وصی و جانشین، اصل تربیت نیروهای صالح و آگاه، اصل تقویت پایگاه مردمی و اجتماعی، اصل ارتباط با شیعیان، اصل صبر و شکیبایی، تأکید و اهتمام بر اتحاد مسلمانان و اصل مهم آماده‌سازی امت، برای ورود به عصر غیبت را بررسی می‌کند. در ادامه تحقیق، نقش اصلاحی ائمه علیهم‌السلام در عرصه علمی - فرهنگی و ارتقاء پیش دینی و سیاسی امت مورد توجه قرار گرفته است که در قالب موضوعاتی چون تحکیم مبانی عقیدتی و

باورهای دینی جامعه اسلامی، مبارزه با خرافات، بدعت‌ها و امور بی‌اساس، پایه‌گذاری نهضت عظیم علمی، تربیتی و فرهنگی و همچنین اهتمام جدی به اصل امر به معروف و نهی از منکر مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دیگری از تحقیق با ارائه اصول ثابتی از سیره ائمه^ع رفتار سیاسی ایشان در برابر نظام‌های سیاسی حاکم تبیین شده است. در بخش چهارم تحقیق، مواضع و سیره سیاسی معصومان^ع در برابر نهضت‌ها و انقلابیون مخالف نظام‌های حاکم، مورد بررسی قرار گرفته و محقق بر این باور است که رفتار ایشان مبتنی بر اصولی چون اصل تأیید نهضت‌ها و قیام‌های مکتبی، اصل عاقبت‌اندیشی و حفظ مصالح عالیّه جامعه اسلامی و اصل هوشیاری در برابر شخصیت‌های مرموز و فرصت‌طلب بوده است. در پایان لازم می‌دانیم از دانشور گرامی جناب دکتر محمد ملک‌زاده، عضو محترم شورای علمی گروه سیاست و ارزیابان محترم تحقیق، جناب حجج اسلام دکتر محمدجواد نوروزی و غلام‌حسن محرمی که در به‌سامان رسیدن این تحقیق همکاری داشته‌اند و همچنین از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که عهده‌دار آماده‌سازی، چاپ و توزیع این اثر است قدردانی و تشکر نماییم. در خاتمه امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان به دانش سیاسی اسلامی، ما را در اصلاح و تکمیل مجموعه حاضر یاری رساند.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

مقدمه

شناخت سیره سیاسی، منش اجتماعی و سنت مبارزاتی ائمه اطهار علیهم السلام در راستای اعتلای کلمه توحید و استقرار حکومت عدل الهی در مقاطع گوناگون، نه تنها خاطره‌ای ارزنده و شکوهمند از این اسوه‌های دینی به یادگار می‌گذارد، که به عنوان بزرگ‌ترین درس و تجربه ثبت‌شده، مورد اهتمام جدی تمامی منادیان نجات انسان و جامعه انسانی نیز به شمار می‌آید. در بررسی سیره و سنت پیشوایان معصوم علیهم السلام به‌طور قطع با تفاوت‌های فراوانی مواجه می‌شویم که تلاش نگارنده در این پژوهش بر آن است تا نشان دهد هرگز این تفاوت‌ها به معنای تضاد یا تناقض نبوده است. توجه به زوایای مختلف زندگانی این بزرگواران و مطالعه و تجزیه و تحلیل جامع‌نگرانه، آنان را همچون نور واحدی نشان خواهد داد که دارای اصول، مبانی و اهداف مشترک بوده‌اند؛ اگرچه ایشان در عرصه‌های مختلف، تاکتیک‌های متفاوت و مناسب با آن شرایط را به کار می‌بردند، اما این امر هرگز به وحدت مبانی ایشان که بر محور اصولی خاص قرار داشته، خللی وارد نمی‌سازد. در بررسی اصول زندگانی پیشوایان معصوم می‌توان از دو اصل متمایز سخن گفت: نخست اصول مشترک و واحدی که در شیوه و سیره سلوک جمعی ایشان جریان دارد و دوم، اصول جداگانه‌ای که با توجه به اوضاع و احوال و شرایط خاص، اعمال یا ترک شده است.

حرکت و فعالیت مستمر پیشوایان معصوم از ابتدای بعثت تا ۲۵۰ سال پس

از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله ادامه یافت. دقت و تیزبینی در این دوره تاریخی، اسوه‌هایی هم‌هدف و هم‌سو را به ما نشان می‌دهد که قراردادن سیره و سنت فرد فرد آن فرزانتگان در کنار یکدیگر، انسانی فرهیخته و کمال‌یافته با طول عمر چندصدساله را برای ما متصور می‌سازد که در موقعیت‌های مختلف و مواجهه با چالش‌های گوناگون زندگی، در مسیر حراست از ارزش‌های الهی و تبیین آن، دقیق و استوار گام برداشته است. این انسان کامل با درک عمیق، دید نافذ و تدبیر مناسب خود به حمایت و تقویت شایسته حق پرداخته و در برابر شبهه‌انگیزان باطل، پاسخی حکیمانه و خردپذیر ارائه داده است؛ درک عمیق و نافذی که بر محورانگاری شریعت اسلام، مصلحت جامعه اسلامی و حفظ عزت و کرامت انسانی قابل تبیین است.

اهمیت و ضرورت موضوع

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نظام جمهوری اسلامی ایران، ارائه حکومتی دینی مبتنی بر تفکر ولایت‌محور شیعی و سیره سیاسی پیشوایان معصوم بوده است. بر این اساس، ضرورت تحقیق و بررسی سیره سیاسی معصومان علیهم السلام به توضیح چندانی نیاز ندارد. پرداختن به موضوعاتی از این دست، افزون بر تبیین ضرورت حکومت اسلامی در عصر غیبت، زمینه‌ساز استمرار صحیح نظام دینی جمهوری اسلامی ایران خواهد بود.

پیشینه تحقیق

از زمان‌های دور تا به امروز تحقیقات و تألیفات فراوانی پیرامون شناخت سیره معصومان علیهم السلام انجام گرفته است که از جمله آنها می‌توان به *ابومحمد عبدالملک ابن‌هشام، سیره‌النبی، الارشاد شیخ مفید، عیون اخبارالرضا شیخ صدوق، اعلام‌الوری فضل‌بن حسن طبرسی، مناقب ابن شهرآشوب، کشف‌القمه* و آثار دیگر تا زمان حاضر اشاره کرد؛ بیشتر این آثار به روش توصیفی و تاریخ‌نگاری محض تدوین یافته‌اند و به‌طور معمول کمتر می‌توان تحلیلی از عملکرد معصومان علیهم السلام به‌ویژه با نگاه سیاسی و حکومتی مشاهده کرد؛ البته این نقیصه در برخی از آثار دوره معاصر همچون سیره ائمه اطهار علیهم السلام شهید مطهری، برخی آثار رسول جعفریان

و اندک آثار دیگر تا حد فراوانی جبران شده است، اما همچنان نقص منابع تخصصی تحلیلی در این خصوص دیده می‌شود.

هدف تحقیق و کاربرد آن

در تحقیق حاضر دو هدف علمی و عملی مدنظر بوده است:

مهم‌ترین هدف علمی این پژوهش، بررسی، شناخت و تحلیل سیره سیاسی معصومان علیهم‌السلام است؛ به طوری که بتوان از مجموعه رفتار و عملکرد پیشوایان دین، اصول و قواعدی مدون ارائه کرد.

مهم‌ترین هدف عملی یا کاربردی این تحقیق نیز ارائه مدل و الگویی مدون از سیره سیاسی پیشوایان دین و بهره‌گیری از آن در فهم چگونگی تعامل شریعت، مردم و حکومت در عصر غیبت است.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر به لحاظ چگونگی گردآوری مدارک به روش تاریخی - تحلیلی با شیوه کتابخانه‌ای صورت گرفته و از لحاظ ماهیت نیز از دو روش عقلی و نقلی بهره جسته است.

تعریف مسئله و پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی این پژوهش درباره چیستی اصول و مبانی سیره سیاسی معصومان علیهم‌السلام در دوران حاکمیت حاکمان جور است؛ به عبارت دیگر مسئله اساسی، یافتن اصول و قواعدی مدون از عملکرد سیاسی پیشوایان دین در دوره حاکمیت جور است که تلاش می‌شود در خلال توصیف و تحلیل مواضع و عملکرد ایشان در این دوره به آن پاسخ داده شود. از دیگر پرسش‌های مرتبط با این موضوع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

پیشوایان معصوم چه برنامه‌ای برای حاکم‌ساختن حکومت حق در پیش گرفتند؟

در چه مقطعی با تمسک به سیاست صبر و انتظار، جامعه را برای حاکمیت حق مهیا ساختند؟

تلاش‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت ایشان جهت آماده‌سازی جامعه اسلامی

به منظور پذیرش و تشکیل حکومت اسلامی چه بود؟

ایشان در برخورد با حاکمان جور و همچنین مخالفان نظام حاکم چه موضعی برمی‌گزیدند؟

فرضیه تحقیق

با توجه به سؤال اصلی تحقیق فرضیه پژوهش حاضر را می‌توان در قالب گزاره زیر ارائه نمود:

اصول و مبانی سیره سیاسی معصومان علیهم‌السلام بر مبنای سه اصل محوری شریعت اسلام، مصلحت جامعه اسلامی و حفظ عزت و کرامت انسانی قابل تبیین است. نوآوری و نقدهای تحقیق

نوآوری تحقیق حاضر را شاید بتوان در سه گزینه زیر خلاصه کرد:

۱. استخراج اصول و قواعد مدون از مجموعه رفتار و عملکرد پیشوایان معصوم؛

۲. ارائه مدل و الگو از سیره سیاسی پیشوایان معصوم در عصر حاکمیت جور و بهره‌گیری از آن در عصر غیبت؛

۳. خروج از حالت توصیفی و تاریخی محض و ارائه تحلیلی کاربردی از زندگی سیاسی پیشوایان معصوم برای استفاده در دوره معاصر. برخی از موارد نقد

۱. نقد ایده‌های سکولاریستی با استناد به سیره سیاسی پیشوایان معصوم؛

۲. نقد این ادعا که سکوت یا عدم قیام پیشوایان معصوم دلیل بر جدایی حوزه دین از حوزه سیاست است؛

۳. نقد این ادعا که سکوت یا عدم قیام پیشوایان، علامت رضایت و تن‌دادن به وضعیت موجود است؛

۴. نقد این ادعا که عدم تأیید مخالفان حاکمیت جور به معنای رضایت و تن‌دادن به وضعیت موجود است؛

۵. نقد این ادعا که عدم اقدام به قیام، به معنای تأیید خواست اکثریت تلقی

شود؛

۶. نقد این شبهه که معصومان علیهم السلام هیچ اقدامی برای تشکیل حکومت انجام ندادند و یا برنامه‌ای در این خصوص نداشتند و اثبات این نکته که عصر حضور پیشوایان به‌طور کامل برای مبارزه با طاغوت سپری شد و آنان هرگز از این مبارزه دست برنداشتند؛

۷. نقد این شبهه که تأسیس حکومت اسلامی در عصر غیبت مشروعیت ندارد و یا جامعه اسلامی در این عصر هیچ تکلیفی برضد طاغوت و برپایی حکومت دینی ندارد؛

۸. نقد این ادعا که مردم می‌توانند حکومت دینی را انکار کنند؛

۹. نقد ادعایی که تقیه را به معنای ترک مبارزه و تسلیم‌شدن در برابر حاکمیت جور می‌داند و تأکید بر این نکته که تقیه نوعی تاکتیک در مبارزه است.

ساختار تحقیق

پژوهش حاضر، حیات سیاسی معصومان علیهم السلام در دوره حاکمیت جور و سیره سیاسی آن بزرگواران در چارچوب نظام حاکم را مورد بررسی قرار داده است. مطالب این کتاب در چهار بخش ارائه شده است: در بخش نخست، کلیات و چارچوب نظری تحقیق تبیین خواهد شد. بخش دوم به رفتار و سیره سیاسی معصومان علیهم السلام در ارتباط با مردم و جامعه مسلمانان اختصاص می‌یابد. در بخش سوم سیره پیشوایان معصوم در مواجهه با نظام سیاسی حاکم مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت و در نهایت در بخش چهارم مواضع سیاسی پیشوایان معصوم در برابر مخالفان نظام حاکم مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد.